

Kako se vrše promjene u školama (moja iskustva)

Uvođenje promjena u škole je jedan složen i postupan proces koji moraju voditi kompetentni ljudi. To nije političko nego pedagoško pitanje i oni koji se hvataju tog posla moraju dobro poznavati pedagogiju, a posebno povijest pedagogije (kako ne bi ponovno otkrivali ono što je već poznato), komparativnu pedagogiju (iskustva drugih zemalja o tom pitanju), teorije škole (treba znati da svaka pedagoška koncepcija ima svoju filozofiju na kojoj je utemeljena), didaktiku (tu ulazi i teorija kurikuluma kao i poznavanje osnovnih didaktičkih koncepcija), a važno je i poznavanje metodike odgoja kao i metodika pojedinih nastavnih područja. Promjene po mom mišljenju ne može provoditi ministarstvo, ali treba koordinirati aktivnosti, nego stručne institucije koje se inače bave unapređivanjem odgoja i obrazovanja. To je nekad bio Zavod za školstvo, a danas se zove Agencija odgoja i obrazovanja, a kao suradnici mogu biti eksperti sa sveučilišta, metodičari te istaknuti nastavnici praktičari.

Budući da je to u stvari kreativan posao dobro bi bilo koristiti jedan od kreativnih postupaka, a ovdje bi mogao biti adekvatan postupak „Radionica budućnosti“. Taj postupak prema autoru Robertu Jungku ima tri osnovne etape:

Kritička faza
Problemi i pitanja, kritičko razumijevanje problema
Prikupljanje i zapisivanje kritika
Sistematiziranje
Evaluacija, sažimanje, naglasci i prioriteti
Faza maštanja
Maštoviti uvod (meditacija, rad, šetnja)
Promjena negativnog pristupa u pozitivni
Prikupljanje ideja (zapisivanje ideja)
Pripremanje i izvođenje igre uloga, priče, izvještaji, slikanje
Analiza izvedenog i izdvajanje ideja
Sažimanje i zapisivanje ideja
Faza implementacije
Evaluacija prikupljenih ideja
Stvaranje konkretnih koncepata
Biranje najboljih ideja
Izrada akcijskog plana

Etape „Radionice budućnosti“

1. Kritička faza

Uvijek se naravno polazi od škole koja postoji kojoj ne treba tražiti samo mane nego i sve ono što je u praksi već uočeno kao dobro i kvalitetno rješenje. U Agenciji odgoja i obrazovanja već imaju niz pokazatelja o školama koje svakako treba iskoristiti, ali se za ovu prigodu trebaju provesti i dodatna istraživanja.

Kad smo mi stvarali „Osječki model“ onda smo iz tih podataka uočili da djeca najviše doživljavaju neuspjeh u prvom i petom razredu, a učenici osmog razreda imaju tjedno i 37 sati nastave, da se postepeno među učenicima razvija negativan stav prema školi koji se ogleda u povećanom izostajanju s nastave, u devastiranju školske imovine, u provalama u škole pri čemu se spaljuju imenici s učeničkim ocjenama. Uvidom u rad škola uvidjeli smo da djeca nemaju zadovoljenu potrebu

za kretanjem jer prevladava sjedilačka nastava što onda dovodi do eksplozije motorike za vrijeme odmora koji su suviše kratki, da se često nastava tjelesno-zdravstvene kulture u nižim razredima ne izvodi, te da učenici imaju puno domaćih zadaća što im opet oduzima vrijeme za igru s vršnjacima i druženje s roditeljima. Sustavnim promatranjem dobili smo podatke o dominaciji frontalnog oblika, a zapostavljenosti individualnog, a posebno grupnog oblika u kojima dominira aktivnost učenika, odnos relevantnih i irelevantnih aktivnosti učenika bio je 54% relevantnih prema 46% irelevantnih aktivnosti, a u govornoj interakciji (Flandersov protokol) dominira nastavničko postavljanje pitanja, izlaganje i davanje uputa, a rijetko se javlja inicijativa učenika. U pristupu odgoju prevladavaju represivni postupci kao opomena, kažnjavanje, pozivanje roditelja i naglašavanje negativnosti kod pojedinog učenika, kao i davanje negativnih ocjena. U metodama i postupcima prevladavaju oni u kojima je aktivan učitelj, a ne učenici. Nije bilo korištenja igre u nastavi niti individualnog pristupa svakom učeniku, a posebno je zapostavljen radni odgoj.

Kao pozitivno uočili smo da je najkvalitetniji odgojno-obrazovni proces u slobodnim aktivnostima, da se u razrednoj nastavi koristi cjelovitost nastave tako da priroda i društvo predstavlja sadržajnu osnovu cjelokupne nastave, da je djeci mlađe školske dobi primjerena nastava koju vodi jedna učiteljica/učitelj, te da djeca u kombiniranim odjeljenjima bolje razvijaju sposobnost samostalnog učenja i služenja izvorima.

Očito je da mnogi od ovih problema postoje i danas u našim školama, ali to treba egzaktno utvrditi, a ne polaziti od osobnih impresija. Iako koncepcija „Osječkog modela“ nikad nije primijenjena u hrvatskim školama ipak je mnogo toga što se radilo kroz cijelo jedno desetljeće ostalo u školama i u iskustvima učiteljica i učitelja. Osim toga velik broj učitelja prošao je edukaciju „Korak po korak“ koju su provodili američki treneri devedesetih godina i koja je jedna od varijanti otvorene škole zasnovane na humanističko-razvojnoj teoriji, a tome su svakako doprinijeli i seminari zdravstvenog i mirovnog odgoja realizirani devedesetih godina koji su također zasnovani na toj koncepciji.

Seminar za nastavnike iz zdravstvenog odgoja

Pod utjecajem Europskog foruma za slobodu odgoja (EFFE) mnogi naši pedagozi i učitelji upoznati su s iskustvima alternativnih škola u europskim zemljama, a i kod nas su osnovane neke škole tog tipa. U organizaciji EFFE realiziran je i značajan seminar „Čitanja i pisanja za kritičko mišljenje“ koji su

realizirali također američki eksperti. Veliki broj studenata nastavničkih fakulteta prošao je nastavu didaktike i metodike odgoja koja je teorijska osnova jedne ovakve humane koncepcije škole. Sve su to činjenice s kojima treba računati ako se ide u promjene u školama bilo da se ide u stvaranje jednog novog modela ili u otvaranje mogućnosti školama da odaberu same jedan od već poznatih modela ili da kreiraju svoj model.

2. Kreiranje rješenja

To je svakako najsuptilniji dio ovog procesa. Nije dobro da se ide frontalno u neke promjene kao u promjene kurikuluma i da se širi iluzija kako će se time škole učiniti kvalitetnijima, kao što se to stalno u nas čini. Osim toga odgoj i obrazovanje je jedna suptilna djelatnost i nije dobro da se nekompetentni pojedinci ovdje pojavljuju sa svojim provizornim rješenjima. Rješenja koja se donose ne mogu biti takva da ugrožavaju kvalitetu odgoja i obrazovanja djece i mladih, ne može se ni neodgovorno eksperimentirati s cijelim generacijama, a ne mogu se i novci i vrijeme trošiti na neke irelevantne promjene kao što se to u nas radi već niz godina.

Kad smo definirali probleme koje želimo riješiti unošenjem promjena radi podizanja kvalitete škole onda treba odlučiti što se može riješiti na zakonskoj razini, što na razini kurikuluma (plana i programa), a što na razini škole i lokalne zajednice. Očekuje se da oni koji ulaze u ovaj delikatni posao imaju već široko znanje iz područja povijesti pedagogije kako bi znali za rješenja koja su postojala ranije i kakve su rezultate pokazala, a moraju poznavati i iskustva drugih zemalja posebno onih za koje znamo da imaju uspješno školstvo. Treba svakako posjetiti veći broj škola u pojedinim zemljama i koristiti njihova pozitivna iskustva.

Svojevremeno je Osijek posjetila japanska delegacija učiteljica i učitelja. Oni su s velikim zanimanjem pratili sve što se događalo u našim školama. Budući da smo tada primjenjivali „Osječki model“ u četiri eksperimentalne škole to je pobudilo njihov poseban interes. U to vrijeme u našim školama su bile uobičajene kute (što sad neki reformatori u nedostatku drugih ideja ponovno zagovaraju). Tako oni pitaju – tko su ovi u crvenim kutama mi im kažemo da su to učitelji i oni važno klimaju glavom. Onda pitaju tko su ovi u žutim kutama i mi im kažemo da su to iz tajništva i računovodstva. Onda vide neke u zelenim kutama pa pitaju tko su ovi. Mi im objasnimo da su to spremačice. Oni se čude i pitaju što oni rade. Mi kažemo da čiste školu, a oni se opet čude. Pa tko kod vas čisti školu, pitamo ih. Učenici, kažu Japanci, i tako uče raditi.

Promjene u školama treba kreirati postupno i zajedno s učiteljicama i učiteljima praktičarima. Mi smo tako krenuli s prvim razredom i to s dvije učiteljice u Požegi. Ideje su bile uvođenje integriranog dana, napuštanje sjedilačke nastave za što je preuređena učionica. U učionici je postavljen poseban ormar u kojem su se nalazile učeničke knjige i pribor te djeca nisu prenašala velike torbe od kuće u školu i obratno, a ukinute su i domaće zadaće. Posebno važna promjena bilo je uvođenje igre u nastavu. Kako je ta problematika bila još kod nas nedovoljno izučena pokrenuli smo poseban projekt „Igra u nastavi“ u koji se uključio veći broj učiteljica (vidi: <http://ladislav-bognar.net/node/122>). Pri unošenju promjena treba računati i s otporima koji mogu dolaziti kako od učiteljica i učitelja, tako i od roditelja, ali i sveučilišnih profesora. Tako je u to vrijeme jedan profesor na Pedagoškom fakultetu ovako studentima komentirao uvođenje igre u nastavu: „Neki sad hoće uvesti nekakvu igru u nastavu, a to je glupost jer nastava je zapravo jedan težak i naporan rad.“ Zanimljivo je da su najmanje otpora unošenju promjena pokazivali roditelji jer su primijetili da su to promjene u korist njihove djece.

Projekt „Šestogodišnjaci u prvom razredu“

Slijedeće godine promjene su uvedene u pet odjeljenja, a uskoro se taj broj povećao na 30 zbog velikog interesa učiteljica i učitelja praktičara. Održavani su stručni skupovi na kojima su se razmjenjivala iskustva, dijelili materijali za nastavu, a provođena su i ispitivanja učinkovitosti takve nastave. Budući da su rezultati bili pozitivni krenuli smo na primjenu modela u sva četiri razreda. Dobrovoljno se uključio veći broj učitelja na području Slavonije, ali i u drugim sredinama. Posebno je bila produktivna suradnja sa slovenskim učiteljicama i savjetnicima njihovog Zavoda za školstvo.

Kad smo ocijenili da je situacija zrela za to krenuli smo na stvaranje modela za osnovnu školu uz suradnju Zavoda za školstvo Osijek i Instituta za pedagoška istraživanja iz Zagreba. Odabrane su četiri škole u kojima su njihova vijeća nastavnika donijela odluke da žele sudjelovati u ovom projektu. U dogovoru sa SIZ-ovima odgoja i obrazovanja primanja nastavnika u tim školama povećana su za 10% što je važno jer se obično misli da to učitelji sve moraju raditi besplatno. Prve dvije godine organizirana je intenzivna edukacija učiteljica i učitelja putem dopisno-konzultativnog tečaja, aktiva, seminara, posjeta školama u drugim zemljama, gostovanja vrhunskih pedagoga i drugih stručnjaka iz drugih zemalja kao i iz Instituta za pedagoška istraživanja iz Zagreba. Na razini Zavoda i Instituta organizirane su tematske rasprave o pojedinim aktualnim pitanjima, izdavani zbornici radova. Objavljena je i komparativna studija „Osnovna škola u svijetu“¹ u kojoj je prikazano školstvo u 14 zemalja Europe i Sjeverne Amerike. Na taj način smo mi koji smo vodili projekt razrađivali teorijski okvir promjena koje kreiramo u školama jer promjene u praksi koje nisu teorijski utemeljene nisu efikasne, ali na taj način se i izlazi iz filozofije škole koju želimo mijenjati. Rezultat toga je bila i nova Didaktika kao i Metodika odgoja koje su kasnije objavljene, ali su rezultat ovog projekta.

Kroz te dvije godine u školama su se uvodile parcijalne promjene: u razrednoj nastavi uveden je integrirani dan, mijenjao se odnos frontalne nastave i samostalnih aktivnosti učenika (grupnih i individualnih), postepeno se uvodilo prirodno učenje, ukinute su domaće zadaće, naglašavana je i doživljajna strana nastave, mijenjao se pristup odgoju jer su učitelji prolazili mnoge edukacije o

¹ Matijević, M. (ur.) (1991.) Osnovna škola u svijetu, Institut za pedagoška istraživanja Filozofskog fakulteta, Zagreb,

humanističkom pristupu odgoju, ali nakon dvije godine priprema trebalo je uvesti novi model kojeg je trebalo eksperimentalno provjeriti.

Kod unošenje promjene u škole uvijek postoji tendencija vraćanja na staro. Kad smo počeli s projektom u prvim razredima dogovorili smo s učiteljicama da se drugačije uredi učionički prostor kako bi bilo više prostora za slobodno kretanje učenika kao i za druge aktivnosti. Uveden je i sag na kojem su se učenici igrali ili dogovarali na početku dana. Kad smo narednih dana došli u učionicu klupe su bile ponovno postavljene za frontalnu nastavu. Učiteljice su objasnile da smo im rekli da mogu isprobati različite načine, a njima je taj najbolji. Onda smo se dogovorili da može na različite načine samo ne na taj uobičajeni.

Meni je kao voditelju tog projekta u školama pripala uloga da predložim osnove modela koje su na sjednicama nastavnčkih vijeća prodiskutirane i dijelom korigirane i usvojene tako da model nije bio jedinstven u sve četiri škole, ali nisu postojale ni velike razlike. Osnove mog prijedloga su bile da se uvodi petodnevni tjedan (do tada se radilo i subotom) i da svi učenici i učitelji imaju 25 sati tjedno, da se između razredne i predmetne nastave uvede B model u četvrtom i petom razredu koji bi bio prijelaz između razredne i predmetne nastave gdje bi razred i dalje vodila ista učiteljica, a dio nastave bi izvodile druge učiteljice/učitelji. Vrijeme za nastavu je podijeljeno u tri bloka: blok redovne nastave od 120 minuta, blok izborne nastave od 60 minuta, koja se realizirala kao nastava po epohama i blok slobodnih aktivnosti od 45 minuta. Između bi bili odmori od 30 i 15 minuta. Uvedena je individualno planirana nastava, a negativne ocjene se nisu davale nego se težilo da svatko doživi uspjeh prema svojim mogućnostima. Nije se ulazilo u promjenu programa jer je cilj bio da promjenama u odgojno-obrazovnom procesu postignemo jednake rezultate uz znatno smanjivanje vremenskog opterećenja učenika i bez domaćih zadaća. Nastavnici su bili osposobljeni za primjenu ovih promjena, a one su bile dovoljno radikalne da nisu lako omogućavale povratak na staro. (Detaljnije o ovom modelu: <http://ladislav-bognar.net/sites/default/files/ModelOsnovne%C5%A0kole.pdf>.)

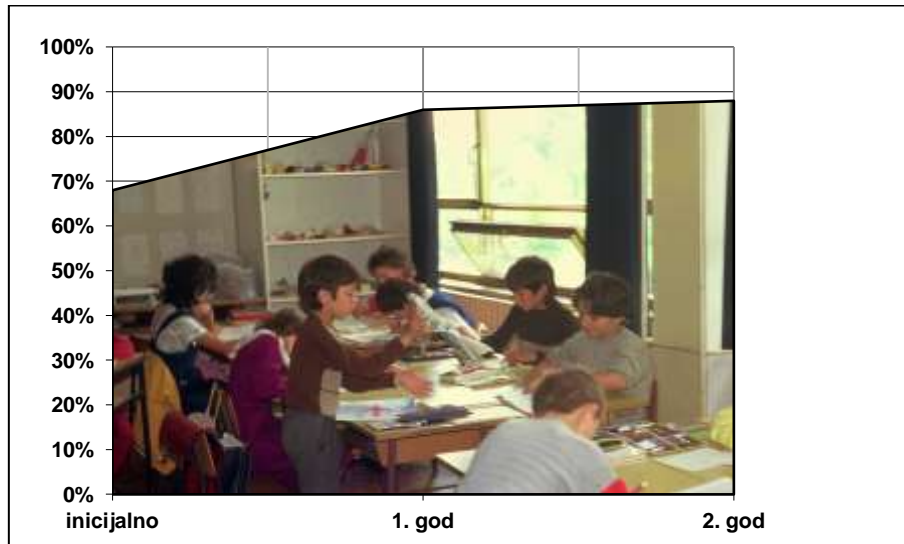
Dakle, da bi se došlo do novog modela škole to treba raditi postepeno i uz intenzivnu suradnju nastavnika praktičara i teoretičara koji se bave ovom pedagoškom problematikom.

3. Faza implementacije

Kad se prođe taj dugi put od definiranja problema, te traženja ideja za rješenja i konačnog definiranja modela koji mora imati i svoje teorijsko utemeljenje, ali i vrlo konkretna metodička rješenja onda tek slijedi delikatan proces praktičnog funkcioniranja škole na novi način. Škola ima dugu tradiciju i teško se mijenja. Svi učitelji su godinama radili u toj školi na određeni način i imaju svoje navike, a po onoj – navika jedna muka, a odvikavanje sto muka jasno je da je to težak i često bolan proces. Javljaju se i strahovi da to neće uspjeti i da će se nanijeti šteta učenicima. Javljaju se i neki roditelji kao i neki nadobudni stručnjaci koji ove promjene javno napadaju i u svim tim okolnostima treba provoditi taj suptilni proces promjena prema školi koja je okrenuta ljudima i u kojoj će se lijepo osjećati i učenici, i učitelji, i njihovi roditelji.

Mi smo u sve četiri škole imali kompetentne pedagoge i jednu psihologinju, a značajnu ulogu su imali i ravnatelji. Trebalo je sustavno pratiti sve promjene i mnoge izazove rješavati u hodu. Savjetnici našeg Zavoda bili su svakodnevno u školama, a redovno su dolazili i naši ugledni profesori članovi Instituta za pedagoška istraživanja iz Zagreba. Sve ovo je bilo važno jer su učiteljice i učitelji osjećali da nisu sami i da to što rade ima šire značenje. Stručni skupovi održavani su naizmjenično u

eksperimentalnim školama pa su se nastavnici okupljali po svojim strukama i razmjenjivali svoja iskustva što se pokazalo vrlo korisnim. Mnogi učitelji su kreirali nova rješenja u organizaciji nastave, u praćenju i ocjenjivanju, u rješavanju odgojnih problema i dijelili to sa ostalima. Neki su objavljivali radove u pedagoškim časopisima.

Relevantne aktivnosti u inicijalnom stanju, te u prvoj i drugoj godini primjene eksperimentalnog modela

Iako su se škole dobrovoljno uključile u ovaj projekt podrška nije bila jednoglasna. Dio nastavnika je nevoljko pristajao odstupati od svoje dosadašnje prakse, a dio se osjećao nesigurno. Kroz dvije godine eksperimentalne realizacije modela prema našim istraživanjima i praćenjima vidljivo je da su se promjene događale postupno i da teorijski model nije bio u potpunosti realiziran. No i pored toga rezultati koje smo dobili potvrdili su pretpostavku da odgojno-obrazovne promjene koje su uvedene uz značajno rasterećenje učenika daju podjednake ili bolje rezultate od tradicionalnog pristupa.²

Škole u kojima je realiziran eksperimentalni model bile su stalno otvorene za mnogobrojne posjete, stručne skupove i na taj način su se ideje širile pa su se postupno mnoge pojavljivale i u drugim školama. Rezultati su objavljivani u pedagoškim časopisima, a objavljena je i knjiga „Model osnovne škole“, te „Didaktika“ i „Metodika odgoja“ koje su bile teorijska osnova ovakvog odgojno-obrazovnog pristupa. Iako model nije nikada u cjelini primijenjen u ostalim školama ipak je poslije uveden petodnevni tjedan, u razrednoj nastavi mnoge učiteljice koriste integrirani dan, igra u nastavi danas je općenito prihvaćena, a uvelike je napušten koncept represivne škole i davanje negativnih ocjena. Neke škole su ukinule domaće zadaće.

Važno je znati da su osnovni činitelji u promjeni škole učitelji. Oni te promjene mogu učiniti efikasnim, ali isto tako dokazati da su neuspješne. Zato se njima ne treba nametati pedagoški model nego on mora biti njihov izbor. To se može najbolje postići uvođenjem školskog pluralizma pa učitelji mogu odabrati školu u kojoj se primjenjuje model koji im odgovara. Druga mogućnost je inovativna

² Vidi detaljnije: Bognar, L. (1998.) A New Model for Primary Schools, The School Field 1-2, Ljubljana, str. 93-102.

http://ladislav-bognar.net/sites/default/files/SCHOOL1_0.pdf

Bognar, L. (1998.) Teachers, Pupils and Parents in The New Model for Primary School, http://ladislav-bognar.net/sites/default/files/SCHOOL2_0.pdf

škola u kojoj učitelji zajedno s učenicima i roditeljima imaju mogućnost unositi promjene do kojih su sami došli. To je bio naš sljedeći projekt u kojem smo ustanovili da je do promjena dolazilo i sljedećim okolnostima:

1. Kvalitetna edukacija učitelja u kojoj sami aktivno sudjeluju i u kojoj dolazi do tzv. suštinskog učenja³.
2. Pozitivna klima u školi u kojoj se prihvaćaju promjene.
3. Kvalitetno vodstvo škole koje je otvoreno za promjene i ima dobre odnose s učiteljima, učenicima i roditeljima.
4. Važna je i podrška većine roditelja koji i sami sudjeluju u mijenjanju škole.
5. Učitelji koji sudjeluju u kreiranju promjena trebaju i financijski biti nagrađeni.
6. Važna je institucionalna podrška kako struke tako i politike.

O tome detaljnije <http://ladislav-bognar.net/node/168>.

* * *

Dakle, kad idemo u promjene u školi prvo moramo zaključiti što želimo mijenjati u postojećoj školi. Kad smo to utvrdili onda treba krenuti u stvaranje novog modela što je posao pedagoga teoretičara i učitelja praktičara u školama koje se za to opredijele, a nastavnicima je potrebno osigurati dodatnu nagradu za sudjelovanje u stvaranju modela i njegovoj eksperimentalnoj primjeni. Pri tome treba koristiti već poznata rješenja koja su se pokazala korisnim, ali kreirati i nova kojima želimo savladati postojeće slabosti. Nakon toga novi model treba ići u eksperimentalnu provjeru što je naravno vrlo stručan posao i to treba raditi po principu akcijskog istraživanja pri čemu će model doživjeti promjene. Nakon eksperimentalne provjere vrši se konačna definicija modela i ide se u implementaciju.

³ Prema Rogersu to je učenje koje je više slično terapiji nego običnom učenju. Ono potiče samoaktualizaciju i dovodi do pozitivnih promjena u ličnosti.